

Jadranka Čačić-Kumpes, Jelena Zlatković Winter

Institut za migracije i narodnosti

Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 21. 10. 1991.

ETNIČKI KONFLIKT I RAZVOJ: POGLED NA NEKA ISTRAŽIVANJA*

SAŽETAK

U radu se razmatraju osnovni pojmovi i problemi glede odnosa etniciteta, konflikta i razvoja. U sklopu teorija etniciteta i modernizacije (i razvoja) daje se pregled petnaestak studija slučaja predstavljenih na znanstvenom skupu što ga je UNRISD organizirao u okviru projekta *Ethnic Conflict and Development*. Na skupu u Dubrovniku su u lipnju 1991. prikazane studije etničkih (manifestnih ili latentnih) konflikata u Belgiji, Burundiji, Etiopiji i Sudanu, Gvajani, Gvatemali, Indiji, Jugoslaviji, Južnoj Africi, Libanonu, Maleziji, Nigeriji, Pakistanu, Senegalu, SSSR-u i Šri Lanki. Premda istraživači nisu imali zadanu shemu prema kojoj bi zaronili u raznolikost pojedinih slučajeva svi su nastojali odrediti osnovne pojmove te opisati uzroke pojavljivanja, uvjete razvoja i širenja te moguće načine rješavanja etničkog konflikta.

Stoga i ovaj rad započinje teorijskim okvirom unutar kojeg se određuju pojmovi: etnička grupa, etnički identitet i konflikt te modernizacija. Osobita pažnja je poklonjena objektivnim (jezik, religija, teritorij, socijalna organizacija, kultura, rasa) i subjektivnim (individualna svijest o pripadanju grupi, internalizacija grupnih vrijednosti i simbola, vjerovanje u zajedničko porijeklo, naslijeđe, osobine i zajedničku sudbinu grupe) čimbenicima etničkog identiteta i postojanja etnije. Etnički konflikt, konzekvencija etničke mobilizacije prikazan je na primjeru pet studija slučaja: pet zemalja (Belgija, Burundija, Gvajana, Jugoslavija i Pakistan) različite prošlosti, različitoga političkog sustava i unutrašnjeg ustrojstva, različitih okolnosti u kojima je konflikt nastajao, pojavio se i različitih načina na koji se rješava(o).

Uvid u konkretne slučajeve ukazuje na to da etnicitet bitno i postojano obilježava ljudsko društvo, a pregled teorijskih pristupa (primordijalistički, kulturalistički, normativistički, marksistički te teorija racionalnog izbora) da nema dovoljno kompleksnog pristupa "etničkom pitanju". Posljednjih se desetljeća prilikom izučavanja etničkog konflikta često koristila modernizacijska paradigma. Predstavljene studije slučaja upućuju na povezanost modernizacije i etničkog fenomena. Općenito bi se moglo reći (uvažavajući mnogobrojne posebnosti): što su institucije civilnog društva razvijenije veća je mogućnost zadobivanja lojalnosti različitih etničkih grupa. Bujanje etničkih konflikata, međutim, pokazuju da suvremene države, bile one moderne ili ne, pokazuju malo razumijevanja za etničke zahtjeve. Stvarni problem etnopolitike nadolazećeg razdoblja bit će, završava ovaj rad zaključkom sa samog skupa, pitanja kako samoodređenja tako i slabljenja države, a to znači nove odgovornosti međunarodnog sustava.

* Ovaj je rad dio uvodnih (teorijskih) istraživanja u okviru projekta "Migracija, modernizacija, etnicitet u periferanoj Hrvatskoj" u Institutu za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, (glavni istraživač dr. Silva Mežnarić).

Uvod

U svijetu su se početkom lipnja 1991. vodila 34 unutrašnja rata i 112 oružanih sukoba; registrirano je 16 milijuna izbjeglica i 20 milijuna prognanika, a procijenjeno je da će do 2000. godine biti oko 100 milijuna prognanih osoba. Sudbine ljudi, cijelih zajednica i kultura ne ostavljaju ravnodušnom ljudsku i znanstvenu savjest.

U lipnju 1991. održan je u Dubrovniku znanstveni skup o etničkom konfliktu i razvoju što ga je organizirao *United Nations Research Institute for Social Development (UNRSID)* u okviru svojeg projekta *Ethnic Conflict and Development*.¹ Znanstvenici okupljeni oko ove teme u različitim su sredinama istraživali međuetničke odnose i etničke konflikte stavljajući ih u modernizacijski i razvojni kontekst. Njihove pojedinačne studije zamišljene su tako da, kao svojevrsna empirijska osnova komparativne analize, posluže za uopćavanja: o (trajno neusklađenom) pojmovnom aparatu u teoriji etniciteta, metodologiji proučavanja etničkog fenomena u svijetlu teorije razvoja (i/ili modernizacije) i napokon, o mogućim načinima i politikama razrješenja etničkoga (latentnog ili manifestnog) konflikta.

Pokušat ćemo ovdje prikazati zajedničke elemente i sistematizirati uočene različitosti u pristupima autora. Dakle, iako nije postojala shema po kojoj bi različiti autori zaronili u raznolikost pojedinih slučajeva, iako oko toga nije postojao dogovor, dijalog je vođen unutar istoga referentnog okvira. Autori su svoje radove, uglavnom, započeli teorijskim okvirom u koji zatim smještaju specifičnu situaciju kojom se bave, a završavaju svojom vizijom mogućeg rješenja problema. Ovakvu strukturu (i posebno inspirativan teorijski dio) imaju studije Ralpa Premdasa o Gvajani, Renéa Lemarchanda o Burundiji, studija o Etiopiji i Sudanu Johna Markakisa te studija o Jugoslaviji. Dio studija isprepleće ove elemente (npr. Mark Orkin u studiji o Južnoj Africi, Ashis Nandy o Indiji) i pri tome najveću pažnju poklanja opisu konteksta u svakoj pojedinoj državi (npr. studije o SSSR-u, Nigeriji, Libanonu), odnosno analizi socioekonomskog profila regija (kao npr. studija Mavis Puthuchearya o Maleziji i vrlo sistematična analiza dijela Pakistana u radu Abassa Rashida i Faride Shaheed) budući da upravo regije često proizvode parametre koji definiraju predmet, granice, metode i ciljeve konflikta. Kako je aktualni et-

1 *UNRSID* je organizirao međunarodni projekt u čijem je radu sudjelovalo tridesetak istraživača iz različitih zemalja svijeta. U okviru projekta *Ethnic Conflict and Development* na skupu u Dubrovniku (*Workshop on Ethnic Conflict and Development*, 3-6. lipnja 1991) predstavljene su sljedeće studije slučaja (*case studies*): Belgija, Burundija, Etiopija i Sudan, Gvajana, Gvatemala, Indija, Jugoslavija, Južna Afrika, Libanon, Malezija, Nigerija, Pakistan, Senegal, SSSR i Šri Lanka. Stroga struktura studija nije bila predviđena i autorima bijaše dopušteno da sami organiziraju svoju gradnju. Ipak, da bi se omogućila komparativna analiza i uopćavanje dobivenih rezultata predviđeno je da istraživači u svojim radovima obrate pažnju na: uvjete u kojima se pojavljuje etnički konflikt, regionalne i geografske osobine etničkih grupa i lociranje konflikta, odnose s drugim vrstama socijalnih i političkih sukoba, osnovne elemente sukoba, njegove sudionike (grupe, subgrupe i elite), ulogu različitih etničkih označitelja (*marker*), obilježja etničkih organizacija i njihovih vođa, ulogu države, prirodu i ulogu vanjskih interesa, međunarodnu upletenost u sukob te način razrješavanja sukoba. Studije su u okviru *Radionice o etničkom konfliktu i razvoju* prikazali sami autori.

nički sukob teško razumjeti bez povijesnog konteksta većina autora opisuje genezu činilaca koji (potencijalno) utječu na (moguću) pojavu sukoba (istovremeno, teorijskim i povijesnim pristupom Eric Bockstael i Otto Feinstein vrlo su uspješno razložili belgijski slučaj; vrlo opsežan povijesni pregled nalazimo i u studiji Jesusa Garcie-Ruiza o Gvatemali). Opis uzroka konflikta, njegova evolucija i distribucija unutar zemlje, kao i anatomija nasilja, predmet su svake pojedinačne studije slučaja.

Kako (uglavnom) svi autori posebno objašnjavaju osnovne pojmove koje upotrebljavaju i teorijske pristupe unutar kojih se orijentiraju u razumijevanju etničkog fenomena i pojava koje proučavaju, potrebno je nešto reći o teorijskom okviru unutar kojeg se komuniciralo, a o kojem je posebno govorio Rodolfo Stavenhagen (koordinator projekta).

Teorijski okvir

"... the ethnic phenomenon is a hydra-headed creature alive with sociological form, psychological consciousness, political claims, and religio-symbolic mysticism... It is at once community building and annihilating, fulfilling and frustrating... To some it can be a marauding monster while to the others it embodies the finest creative spirit of a community."

Ralph Premdas (1991: 1)

U društvenim znanostima, kao i u svakodnevnoj upotrebi, pojmove poput etničke ili etničke grupe, zatim ponekad međusobno zamjenjivane pojmove kao što su narod, nacija, nacionalnost, zajednica ili pleme prati konceptualna i terminološka zbrka. Tako je, na primjer, kolonijalizam otkrio "plemena" u Africi i Aziji, te se još uvijek, unatoč upozorenjima mnogih istraživača, upotrebljava termin "plemenski konflikt"; u Istočnoj Evropi raspravlja se o upotrebi izraza "nacija", "narodnost" i "nacionalna manjina"; raširena upotreba koncepta "rase" konotira ideologiju supremacije bijelaca i rasnu stratifikaciju. Stoga Stavenhagen primjećuje da "etnička terminologija ne odražuje samo konceptualnu zbrku već i različite ideološke referentne okvire kao i različite teoretske pristupe u okviru kojih se ti termini koriste" (1991:5).

U ovom radu koristit ćemo pojmovni aparat kojemu je najbliža većina autora spomenutih studija, a koji je za potrebe jugoslavenskog dijela projekta predložila Silva Mežnarić (v. Komac, Mežnarić, Türk: 1991) temeljeći ga na Jacksonovu izboru koncepta etniciteta relevantnim za sociologiju (v. Jackson, 1984; Mežnarić, 1989). Tako pojam *etnička kategorija* obuhvaća "osobe koje su naslijedile iste manifestne socijalne karakteristike/indikatore" (Mežnarić, 1989: 119), a *etnička grupa* definira se kao etnička kategorija koja je prihvatila dodatne karakteristike identiteta (djelatno prepoznavanje i vrednovanje članstva jedinice u etničkoj kategoriji) i organizacije (mreže interakcije). *Etnonacija* se određuje kao etnička grupa s definiranim interesom za postizanjem, posjedovanjem ili promocijom javne vlasti, ali ne i suvereniteta. Etnonacija može mobilizirati (*etnomobilizacija*) narod u težnji da postane nacijom (postizanjem suvereniteta i političke nezavisnosti). *Etnički konflikt* pojavljuje se onda kada dvije ili

više etničkih grupa ili etnonacija mobiliziraju svoje članove u borbi za neki određeni interes. Posljednjih se godina u društvenim znanostima često koristi modernizacijska paradigma² kojom se proricalo neprekidno nestajanje etničkih i "subetničkih" identiteta u procesu ekonomskog razvoja i razvoja nacionalnih država. Pojavljivanje i opstojnost etničkih konflikata često se tumači nepotpunom ili propuštenom modernizacijom (ili čak odbijanjem modernizacijskog procesa). (O ulozi stupnja modernizacije u konkretnom etničkom konfliktu v. npr.: Orkin: 1991; Bockstael i Feinstein: 1991.)

Unatoč terminološkim različitostima i različitim pristupima konceptima etniciteta i etničkih kolektiviteta ti koncepti dijele neke zajedničke elemente. Primjerice da se etničke grupe identificiraju prema objektivnim i subjektivnim kriterijima.

Među objektivne kriterije nabrojiti ćemo one koji su najčešće upotrebljavani: jezik, religija, teritorij, socijalna organizacija, kultura, rasa.

Vernakularni jezici³ smatraju se integracijskim osima etničkog identiteta i moćnim indikatorima etničkih razlika. Lingvistička vitalnost naroda utječe na njegovu političku i društvenu vitalnost. (O ulozi flamanskog jezika kao mobilizacijskog faktora pri transformaciji lingvističkih prava u teritorijalna /nacionalna/ prava vidi: Bockstael i Feinstein: 1991.)

Religija je povijesno bila značajna referenca u formiranju etničkog identiteta. Dok u urbanim industrijaliziranim društvima etnički identitet ne mora uopće biti povezan s religijom, dotle u društvima u kojima religija zadire u različite sfere društvenog života, ona može postati vodeći čimbenik i kao takav važna odrednica etniciteta. Tako su npr. Muslimani iz Bengala i Uttar Pradesha u borbi za Pakistan religiji podredili druge aspekte svog identiteta (koji potječu iz teritorija, jezika, kulture i sl.). (Vidi Rashid i Shaheed, 1991.)

S teritorijem je identificirana većina etničkih grupa u svijetu, ali on ne mora za sve biti njihova životna okolina, već može biti samo stvarna ili mitska zemlja porijekla. Narodi koji sebe smatraju nacijama teže ostvariti vlastitu teritorijalnu državu (primjerice Kurdi, Tamili iz Šri Lanke, Baski, Bumiputere u Maleziji) jer je, u modernom društvu, teritorijalna država određujući element postojanja nacije. Kako je za održavanje etničkog identiteta važna povezanost etničke grupe s vlastitim teritorijem govori i to da u Gvatemali, upravo zato što je ostala ruralno društvo, gdje je stanovništvo, dakle, vezano uz zemlju, indigeno stanovništvo (Maye) čini čak 60% stanovništva Gvatemale (što nije slučaj s ostalim srednoameričkim državama (vidi Garcia-Ruiz: 1991).

Socijalna organizacija složeno je tkivo institucija i društvenih odnosa koje daje konzistenciju etničkoj grupi. Ona uspostavlja granice grupe i okvir koji razlikuje članove od

2 Pod pojmom modernizacije podrazumjeva se skup vrlo kompleksnih promjena koji dotiče sva društva; to je proces mobilizacije (povećane mobilnosti radne snage, dobara i informacija), diferencijacije (u prvom redu složenije podjele rada) i sekularizacije (institucionalno odvajanje Crkve /i države također/ od znanstvenih i obrazovnih institucija). Uži pojam od pojma razvoja, modernizacija smatra se razvojem koji obilježava stabilnost i proširivanje mogućnosti izbora. (V. Boudon i Bourricaud, 1986; Komac, Mežnarić, Türk: 1991.)

3 O značaju vernakularnog jezika, a osobito pisma i izdavaštva, u formiranju grupnog (etničkog/nacionalnog) identiteta usp. Anderson: 1990.

nečlanova grupe. Neki autori smatraju (socijalne) granice grupe osnovnim elementom definicije etniciteta.⁴

Kultura, u svom najširem smislu, čini cjelinu razlikovnih elemenata svake etničke grupe. Osnovno što preostaje, ako se izuzmu jezik, religija i socijalna organizacija, jest sistem vrijednosti, simboli, norme, običaji koji su zajednički članovima etničke grupe i po kojem se razlikuju od nečlanova grupe. Rodolfo Stavenhagen smatra kako je kultura toliko važna da se može reći kako su "etnijske kulturne grupe zasnovane na socijalnoj strukturi (institucijama i društvenim odnosima). Kultura i socijalna struktura (organizacija) dijalektički su povezane u složeno tkivo uzajamnih odnosa i utjecaja" (Stavenhagen, 1991: 9).

Rasu ćemo navesti kao još jedan od indikatora etničkog identiteta iako se ona ponekad luči od etniciteta zato što se odnosi na urođene biološke karakteristike pojedinca. Mnogi autori ovu distinkciju smatraju netočnom. Koncept etnije treba, smatra se, u sebi uključivati i koncept rase (prije svega što po strogo znanstvenom stajalištu nema rasa, već postoje genetske populacije, te stoga što u društvenim znanostima, kao i u svakodnevnom životu, "rasa" predstavlja društvenu i kulturnu tvorevinu vidljivih bioloških različitosti).

U nekim slučajevima samo jedan od navedenih čimbenika može biti dovoljan za identificiranje neke etnije, ali obično više njih dolaze zajedno i pojačavaju važnost jedan drugome. Bitno je da taj čimbenik (odnosno čimbenici) ima značenje za članove grupe i da ga ostatak društva (ili neka druga grupa) prepozna kao identifikacijsku odrednicu etnije.

Zato je potrebno naglasiti važnost subjektivnih čimbenika etničkog identiteta za postojanje etnije. Među subjektivnim čimbenicima može se spomenuti: individualna svijest o pripadanju grupi i identifikacija s grupom (grupnim identitetom), internalizacija grupnih vrijednosti i simbola, vjerovanje u posebnost grupe, u zajedničko porijeklo, naslijeđe, karakteristike i zajedničku sudbinu grupe.

Budući su i subjektivni i objektivni elementi etniciteta promjenjivi, u različitim uvjetima (povjesnim i društvenim), nailazimo na mijene i stanja koje možemo nazvati "etnizacija", "deetnizacija", "reetnizacija".

Pošto smo odredili indikatore koji omogućuju identificiranje etničkog kolektiviteta pokušat ćemo na nekoliko primjera pokazati kako pojedini etnički kolektiviteti prelaze (u različitim povjesnim, prostornim i društvenim okolnostima) jedan u drugi (npr. etnička grupa u etnonaciju), tj. na konkretnim primjerima prikazati proces etničke mobilizacije i jednu njenu konzekvenciju - etnički konflikt (i različitost njegove pojavnosti). Između petnaest studija slučaja⁴ odabrale smo njih pet koje imaju komparabilnu strukturu (teorijski okvir, analiza uzroka i toka konflikta, moguća rješenja), a koje su međusobno vrlo različite po osobitosti prostorâ i socijalnih okvira u kojima se etnički konflikti (manifestno ili latentno) zbivaju, a istovremeno su na svojevrsan način reprezentativne za analizu pojedininoga geografskog i sociokulturnog prostora.

4 O značenju obrazovanja, obrazovnih institucija u formiranju etničkog identiteta v. npr. Nnoli: 1991.

Neki primjeri

a) Pakistan

Autori pakistanske studije Abbas Rashid i Farida Shaheed (1991) smatraju da je jedan od glavnih uzroka etničkih konfliktata u Pakistanu taj što se nakon postizanja nezavisnosti nije išlo na kreiranje integriranog društva i pluralističkog sustava. Gospodarsko i političko odlučivanje bilo je centralizirano, a nije bilo racionalizirano. Novom, nezavisnom raspodjelom političke i birokratske moći i gospodarstvenih privilegija neravnoteže uspostavljene još za kolonijalnog režima nisu ukinute. Naprotiv, neke su se zadržale, neke pogoršale, a stvorene su i nove. To je u prvom redu otvorilo "nacionalna" pitanja što se najtragičnije manifestiralo prilikom transformiranja pakistanskoga Istočnog krila u nezavisnu zemlju - Bangladeš.

Kao i u mnogim drugim bivšim kolonijalnim zemljama i u Pakistanu su kohezijske snage nakon postizanja nezavisnosti postepeno slabile zbog nezadovoljstva nekih etničkih/regionalnih grupa. Formiranjem Pakistana, natjecanje među regionalnim elitama vrlo brzo je preuzelo oblik svjesne etničke diferencijacije. Ne samo što su regionalne elite bile nejednako predstavljene u centralnoj eliti nego je i socioekonomska struktura pojedinih regija/grupa bila različita. Postepeno je nesposobnost države da pozitivno odgovori na napetosti između etničkih grupa i na njihove zahtjeve onemogućila oblikovanje nacionalnog (pakistanskog) identiteta. U nedostatku nacionalnoga, nastala je važnost subnacionalnih identiteta.

Autori u središte studije stavljaju pokrajinu Sind, a osvrću se i na Punjab. (Sind je izabran zato što je tamo sukob akutan i zahtijeva neodloživ odgovor, Punjab jer je to u svakom pogledu dominantna pokrajina.)

Uz glavne faktore koji određuju cjelokupnu pakistansku situaciju tri druga intenziviraju problem u pokrajini Sind:

- visoka emigracija iz pokrajine Sind prije svega odlazak srednje klase Hindusa i njihova zamjena s imigrantima iz Sjeverne Indije (muhadžiri koji dominiraju industrijskim centrom Karachijem i koji su neproporcionalno zastupljeni u državnim strukturama i institucijama);

- kontinuirana politika dodjeljivanja zemlje ne-Sindhima kao dio politike naseljavanja izbjeglica i davanja zemlje pripadnicima oružanih snaga (u kojima iz povijesnih razloga dominiraju Punjabi, a zatim Paštuni);

- neravnomjerna razvojna politika koja je favorizirala urbane centre što je imalo posebne implikacije na Sindhe jer su Sindhi manjina u vlastitim gradovima.

Kada su pokrajinski identiteti postali osnova za političku aktivnost i zahtjeve, povelika i glasna manjina koja je imigrirala u Pakistan (muhadžiri) u vrijeme stvaranja nezavisnosti, ali se nije integrirala u provinciji Sind, osjetila se ugroženom i odgovorila je stvaranjem političke partije: Mohajir Quami Mahaz (partija izuzetno organizirana i disciplinirana, orijentirana na militantne akcije). Valja reći da je muhadžirski etnički identitet umjetno stvoren (u muhadžire se ubraja više različitih etnija koje imaju vlastite je-

zike i kulture). Oni su suprotstavljeni Sindhima koje, u etničkim terminima, čine Sindhi i Baluchi.

Važno je reći da političke snage nisu bile učinkovite. Državni aparat nije kadar igrati ulogu posrednika jer nema kredibiliteta, moćne državne institucije kao što je vojska (srednji i viši oficiri imaju dosta zajedničkog s muhadžirima i imaju razumjevanja za njihove zahtjeve) (isto: 20), nastavljaju igrati značajnu ulogu kad se radi o pokrajini Sind (isto: 22). Opada i kredibilitet institucija civilnog društva (sudstva, npr.).

Autori smatraju da država mora osigurati institucije civilnog društva kako bi stvorila atmosferu u kojoj se mogu razvijati "alternative". U mnogome ovisi o centralnoj eliti, hoće li i dalje jačati svoju moć i korištenjem te moći i privilegija isključivati druge, možda i vrednije zahtjeve ili će se suočiti s problemima. Regionalne i subregionalne elite trebale bi, kažu autori, ozbiljno pregovarati, a ne samo postavljati ekstremne zahtjeve.

b) Burundija

Svoju studiju slučaja René Lemarchand započinje obrazlaganjem razlika između Burundije i drugih zemalja koje se suočavaju s etničkim konfliktima. Burundiju pak čine jedinstvenom: visoka frekvencija etničkog nasilja (1965, 1972 i 1988); rangirani (vertikalni) odnos etničkih entiteta (Hutu i Tutsi) u konfliktu (za razliku od drugih afričkih zemalja u kojima etničke grupe unutar jednog teritorija čine, kaže autor koristeći M. Webera "nepovezanu koegzistenciju" i nalaze se u usporednom položaju /juktapozirane su/); utjecaj vanjskih događaja na razmahivanje nasilja (zbog radikalno različitog shvaćanja implikacija revolucije u Ruandi); nedavni napor službenih vlasti da sistematski riješe problem (slično kao Južna Afrika).

U pogledu unutarnje dinamike etničkog konflikta, Burundija nije ni po čemu posebna. Mobilizirani etnicitet relativno je mlad, ali odražava dugotrajne društvene promjene koje je uvela kolonijalna država i intenzivno međuetničko natjecanje zbog uvođenja slobodnih izbora. Takvi čimbenici i drugdje utječu na povećanu etničku mobilizaciju: pojava etničkih poduzetnika i organiziranih političkih grupa, širenje ideja i ideologija prožetih opravdavanjem etničkih zahtjeva i protuzahatjeva te upotrebe nasilja; uloga države u sređivanju i legitimizaciji zahtjeva za premoći jedne etničke grupe (Tutsi) nad drugom (Hutu).

Moć u Burundiji tradicionalno je gravitirala prema kraljevskim prvacima (*ganwa*), a manjina Tutsi (14% u ukupnom stanovništvu) smatrana je socijalno i kulturno različitom od subordinirane većine Hutu (85%). Za opisivanje elemenata Tutsi i Hutu ne može se govoriti u terminima plemena jer postoji dugotrajna svijest o kulturnom identitetu. Može se (možda) reći da je njihov osjećaj etničke pripadnosti subjektivan, jer oni ipak dijele isti jezik, isti tip socijalne organizacije, često isti stil života, a stoljeća su živjeli mirno dijeleći istu kolektivnu podređenost monarhističkim simbolima legitimiteta. Međutim, razlikuju se po brojnosti, po ulozi i udjelu u gospodarskom životu zemlje (Tutsi su uglavnom stočari, Hutu poljoprivrednici), a to je zapravo najvažnije u tradicionalnoj hijerarhiji jer su Hutu imali podređeni položaj u odnosu na Tutse. Napokon postoje i fizičke razlike.

Autor opisuje sve oblike etničkog sukoba u Burundiji: od političkog ubojstva, gradskih izgređa, vojnih udara i protuudara, etničkih ustanaka do genocidnog nasilja.

Korjeni sukoba Hutu-Tutsi (prema mišljenju autora koje se razlikuje od mišljenja nekih hutuskih intelektualaca) ne leže u predkolonijalnoj prošlosti već u ogorčenoj borbi za moć koja je puštena s lanca uvođenjem slobodnih izbora nakon postizanja nezavisnosti. Autor, René Lemarchand, razrađuje nekoliko točaka bitnih za razumijevanje nastanka i razvoja etničkog konflikta:

- Glavna točka u genezi konflikta Hutu-Tutsi leži u razumijevanju utjecaja belgijske kolonijalne politike na distribuciju moći i privilegija među dvjema skupinama (pri čemu su Tutsi bili u povoljnijem položaju);

- Revolucija u Ruandi utjecala je i na pojačavanje unutaretničke solidarnosti;

- Ta je revolucija koincidirala s glavnom borbom za vodstvo partije Uprona (jedine burundijske partije). Unutarpartijska borba ubrzo se pretočila (*spill-over*) u urbanu zonu. Etnička mobilizacija do 1965. bila je urbani fenomen, a nakon 1965. politizirani etnicitet postao je dominantna karakteristika odnosa Hutu-Tutsi i na periferiji. Polarizacija etničkih osjećaja nije se tek tako dogodila. Ona je rezultat promišljenoga, organiziranog i podržavanog napora etničkih poduzetnika da mobiliziraju svoje sljedbenike;

- Političko isključivanje elemenata Hutu sa svih položaja političke odgovornosti u partiji, vladi, građanskoj službi i vojsci (ignorirani su npr. rezultati izbora 1965. na kojima su Hutu stekli potpunu kontrolu nad narodnom skupštinom);

- Isprepletanja nasilja; anti-Hutu nasilje nužno vodi u anti-Tutsi odmazdu i tako redom;

- Redefinicija etničkog identiteta: Hutu se doživljavaju kao mučenička grupa, viktimizirana zajednica.

Kao moguća rješenja za mirnu koegzistenciju autor navodi tri moguće formule:

- Konsocijativizam (naglasak je na mehanizmima za reguliranje konflikta - podjela moći u vidu "velike koalicije" u centru, međusobna prava veta, proporcionalna i segmentarna autonomija; pružanje osnovnih garancija manjinama i izgradnja političkog pregovaranja putem "diplomacije na vrhu");

- Redefiniranje značenja (jakobinske) vladavine većine (kada bi izbori odražavali individualne političke preferencije, pretpostavka je da izbori tipa "popis stanovništva" mogu omogućiti izbornu natjecanje putem programatskih linija);

- Autoritarno zadržavanje (neprijatelja) (*authoritarian containment*) tj. prijetnja etničkom mobilizacijom dijelom se sprečava autoritarnom strukturom moći (jedna partija i vojska), a dijelom političkom departicijacijom (smanjenje etničke temperature predviđa odbacivanje otvorenoga, višestranačkog natjecanja). Čini se da je to put kojim se burundijsko društvo kreće, no odgovarajuće rješenje za situaciju u Burundiji, pesimistički zaključuje autor, teško je pronaći. Nijedno od tri predložena obrasca, smatra on, ne odgovara dovoljno tamošnjim prilikama.

c) Gvajana

Svaka gvajanska etnička grupa ima zajedničku svijest o grupnom identitetu koju podupiru zajednički ("tobožnji", kaže autor sociologijski analitične i literarno-cinične studije) fizički tip, zajednička kulturna tradicija, religija i povijest te zajednička potraga za ostvarenjem nekih ciljeva (kao što su zahtjevi za zaposlenjem, političkom moći, zašti-

tom od drugih grupa) (Premdas, 1991). Gvajanski Indijac (51% u ukupnom stanovništvu) ili Afrikanac (30,7%) zasebni su entiteti, suprotstavljeni jedan drugome. Za snažno polarizirani i etnički razdjeljeni sistem Gvajane koji je proizašao iz tzv. načina izbora "zero-sum competitive", etničke represije i građanskog rata, kontekst napetosti jest normalan kontekst. Strah od etničke dominacije suprotstavljene grupe obilježava međuetničke odnose.

Autor dijeli čimbenike koji su uvjetovali etničke konflikte na dvije kategorije: preduvjetne čimbenike i čimbenike koji potiču konflikte. Preduvjetnim čimbenicima smatra: kulturni pluralizam, nedostatnost suradnje, nedostatak zajedničkih vrijednosti i institucija te zajedničkih vjerovanja međusobno odvojenih grupa. U faktore koji potiču manifestiranje konflikata uključuje: kolonijalnu manipulaciju, uvođenje demokratskih izbora, rivalitet prema posjedovanju resursa i uvezene političke institucije koje su usvojene nakon postizanja nezavisnosti. Zbog prepletanja i važnosti obje grupe čimbenika, čini se da pozadine etničkog konflikta u Gvajani (a i bilo gdje drugdje, smatra autor) čine neprestane napetosti koje povremeno eksplodiraju u nasilje.

Kao i u slučaju Burundije, tako je i u Gvajani kolonijalno razdoblje ostavilo trag i na kasnije etničke odnose. Za kolonijalne vlasti Indijci i Afrikanci živjeli su (stanovovali i radili) odvojeno, unutar svojih tradicija i sustava vrijednosti. Prihvaćali su definicije o sebi preko britanskog (dominantnog) sustava vrijednosti. Te stereotipe upotpunjavali su drugima - onima koje su sami stvarali na osnovi vlastitog sustava vrijednosti i iskustava jednih s drugima. Liberalizacija odnosa u društvu novi je izazov etničkim odnosima. No, neko vrijeme (neposredno nakon drugoga svjetskog rata), pokret za nezavisnost, rukovođen multietničkim vodstvom, prekoračio je etničke granice mobilizirajući populaciju na socijalističkim idejama (ekonomski interesi radnika). Kolonijalne vlasti razjedinile su pokret upravo na etničkim principima i tadašnja Narodna napredna stranka (People's Progressive Party) poslije nije imala snage za ujedinjenje.

Na međuetničke odnose u Gvajani utjecali su i vanjski čimbenici. Gvajana se početkom šezdesetih godina prozvala socijalističkom zemljom sa snažnim simpatijama prema SSSR-u i F. Castru. To je izazvalo Amerikance da se upletu i destabiliziraju tadašnji režim, a i Sovjeti su se uključili na gvajansku političku scenu. I jedni i drugi iz ideoloških razloga, indirektno potičući etnički konflikt (dajući podršku uvijek više jednoj od etničkih grupa).

S druge strane, emigranati su (oko trećina populacije nalazi se izvan zemlje) i u emigraciji zadržali vezu s borbom u domovini (pokreću novine, programe radija i TV, kulturna i druga udruženja).

Sve su to bili razlozi zbog kojih se nije razvila međuetnička suradnja (umjesto nje pojavile su se tendencije odvajanja, masovna migracija i etničko nasilje). Umjesto suradnje odnose obilježava otvoreno rivalstvo. Etnonacionalističko rivalstvo utjecalo je doduše na razvijanje etničke svijesti i potrebe za organiziranom političkom akcijom, ali je režim izgubio legitimitet, oslabilo je nacionalno jedinstvo, produbila se nestabilnost. Zbog gubitka legitimiteta režim je proširio svoje sigurnosne snage i potisnuo svoje političke protivnike; ograničio je ljudska prava, a njihovo kršenje postalo je svakodnevna pojava. Za ekonomsko gospodarstvo zasnovao na etničkoj specijalizaciji i komplementarnosti. Kako se svi potezi vlasti vide u okvirima etničkoga, to potiče još veće etničko dijeljenje i proširuje uvjete održavanja i množenja etničkog sukoba.

U etniziranom društvu sve se gleda kroz etničku prizmu i to prijeto da ga uništi jer, kako na kraju kaže sam autor: "Etnički inspirirano kolektivno ludilo uništava ljudsku perceptivnu snagu, izopačuje svaku poruku i umnožava sistem ponašanja koji onemogućuje prilagodbu na zdravo, potpuno preživljavanje." (Premdas, 1991: 34.)

d) Belgija

Sociohistorijskim pristupom autori, Eric Bockstael i Otto Feinstein (1991), vrlo sistematično objašnjavaju paralelu između modernizacije belgijske države i etnomobilizacije. Uključivanje Belgije u međunarodni sustav rezultiralo je unutarnjim konfliktima. Autori nas postupno uvode u problem opisujući povijesni tok nastanka i razvoja Belgije povezujući ga neprekidno s evropskim (svjetskim) kontekstom (stvaranja i razvoja nacionalnih država). Iz tog konteksta proizlazi i razumijevanje pojave, toka i rješenja (za Belgiju specifičnog) unutarnjeg konflikta. Oni upućuju na važnost postojanja razvijenih institucija građanskog društva i pravne države. Na kraju upozoravaju na izranjanje novoga etničkog problema - integraciju imigranata u belgijsko društvo i državu.

Šezdesetih godina ovog stoljeća Belgijom su se proširile konfrontacije o načinu organizacije države u odnosu na dvije glavne etnolingvističke skupine: flamanske i francuske. Da bismo taj sukob mogli razumijeti, autori su nas vratili u povijest belgijske države. Belgija je godine 1830. postigla samostalnost i, odvojivši se od Nizozemske, postala unilingvalna i unitarna država uključujući se tako u međunarodni sustav znan kao unitarnim nacionalnim državama. Francuski jezik postao je službeni, i to je utjecalo na prirodu države, raspodjelu moći, privilegija i materijalnih mogućnosti. No, u početku je književni francuski jezik bio jezik samo političke, društvene i ekonomske elite (Flandrije, Valonije i Bruxellesa), a 95% ukupne populacije koji su govorili lokalnim dijalektima bilo je izvan tog sustava. S modernizacijom, razvitkom gospodarstva, unutarnjim migracijama, urbanizacijom i obrazovanjem službeni jezik širio se i zamjenjivao dijalekte. Monopol francuskog jezika utjecao je na mogućnost zapošljavanja, mnoge pogodnosti i bolju vertikalnu pokretljivost u društvu. Flamanci su osjetili direktne posljedice takvih prilika koje su učinile jezik pokretačem njihove političke mobilizacije. Borba za bilingvizam postala je i zahtjevom za ulaganjem u modernizacijski proces. Ključna točka ovog zahtjeva bila je usmjerenost na Ustav, organizaciju države i njene institucije. Time su otvorena vrata flamanske emancipacije.

Modernizacija belgijskog društva dovela je i do univerzalnog prava glasa. Stjecanjem prava glasa Flamancima se pružila prilika da iskoriste brojčanu nadmoćnost i ostvaruju interese cijele narodne skupine, a ne samo pojedinaca. Ranije stečena jezična prava transformirana su u teritorijalna (nacionalna) prava. Valonci su se prestrašili mogućnosti da će frankofoni izgubiti svoje dotad značajne položaje. Zato su nastojali ograničiti utjecaj izbornih reformi. Tokom pedesetih, Valonci su zajedno sa svojim saveznicima u Bruxellesu zaključili da demografskoj većinskoj poziciji Flamanaca (kojoj je gospodarski aspekt modernizacije donio i gospodarsku moć) moraju suprotstaviti protutežu. Valonija je politički mobilizirana na povećanoj aspiraciji za autonomijom, i u krajnjoj konzekvenciji transformacijom države.

Belgijski politički sustav razvijao se boreći se sa tri politička raskola: ideološkim (između katolika i slobodnih mislilaca), klasnim i jezično-regionalnim raskolom. Ovi su raskoli regulirani institucionalizacije ovih raspuklina i razvijanjem konsenzualnog modela ("pilarization"). To bi se moglo, kažu autori navodcći Lijpharta, nazvati konsocijacijskom demokracijom. Tako je, nakon promjene vlade 1968. bilo moguće (doduše nakon dvogodišnjih napora) sastaviti *Pakt Belgijanaca* koji uključuje prava manjina, kulturnu autonomiju i gospodarsku decentralizaciju. Tako je nestala unitarna Belgija.

Bez iluzije da su time problemi razriješeni (diskusija je vođena izvan očiju javnosti, a zaključen je samo načelni dogovor), autori navode da je intenzitet sukoba smanjen (primjerice opada popularnost "jezičnih partija"). Mišljenja su da je ključni razlog uspješnosti u dugoj belgijskoj parlamentarnoj i politički konsenzusa. Pitanje je da li će se i kako ta politika odraziti na integraciju imigranata koji u Belgiji čine sve značajniju manjinu (odnosno manjine).

e) Jugoslavija

Grupa istraživača⁵ pokušala je analizirati razvoj etničkog konflikta kao "prirodnog" fenomena koji obilježava odnose između različitih etnija na jugoslavenskom prostoru (prihvaćajući misao da se etnički konflikt može odrediti i kao produktivna komponenta međuetničkih odnosa i pridonijeti novoj kvaliteti etničkog razvoja).

Za razumijevanje odnosa među mnogim etnijama najprije je bilo potrebno dati kratak povjesni pregled koji se usredotočio na glavne političke aspekte stvaranja države jugoslavenskih naroda (od nacionalnih programa u XIX stoljeću preko različitih očekivanja s kojima su ti narodi pristupili kreiranju zajedničke države do glavnih značajki političke evolucije međuetničkih odnosa u Jugoslaviji).

Središnje poglavlje obrađuje socijalne aspekte etničkog konflikta u kontekstu modernizacije. Opisuje se šarolikost jugoslavenskog etničkog prostora i nejednolika regionalna razvijenost. Upućuje se na specifične socijalne aspekte etničkog konflikta, prije svega na religiju, obrazovanje itd. Posebno se razmatraju fenomeni koji su bitno obilježavali etnički konflikt: etnička homogenizacija, asimilacija, povećavanje etničke distance itd. Posebna pažnja posvećena je značenju koje za pojavu etnomobilizacije ima transformacija iz jednostranačkog u višestranački(e) sustav(e).

5 Grupa je započela rad na UNRISD-ovu projektu 1990. U studiji se nalaze prilozi suradnika na projektu iz Ljubljane (Peter Klinar - društveno/sistemske integracijski aspekti etničkog konflikta; Miran Komac - politički aspekti etničkog konflikta; Danilo Türk - pravni aspekti etničkih odnosa; Mitja Žagar - povijesni pregled političkih aspekata stvaranja jugoslavenske multinacionalne države), Zagreba (Jadranka Čačić-Kumpes - obrazovni sustav i etnički konflikt; Josip Kumpes - religija i etnički konflikt; Silva Mežnarić - socijalni aspekti etničkog konflikta u procesu modernizacije) i Beograda (Konstantin Obradović - međunarodni aspekti etničkog konflikta). Osim ovih istraživača na projektu su također surađivali: Vera Klopić, Dušan Nećak, Albina Nećak-Luk iz Ljubljane i Jelena Zlatković Winter iz Zagreba. Studiju su za predstavljanje u Dubrovniku uobličili Miran Komac, Silva Mežnarić i Danilo Türk (1991).

Autori su posebnu pažnju posvetili problemu internacionalizacije krize na jugoslavenskom prostoru (usmjerujući se na Kosovo i anticipirajući srpsko-hrvatski sukob).

Završni dio teksta posvećen je pravnim aspektima etničkih odnosa u (sve više bivšoj) Jugoslaviji i uključuje obradu evolucije jugoslavenskog modela federacije, problema njezove reforme (redefinicije, odnosno uspostavljanja konfederacije) ili/i razdvajanja (i mogućih pravnih pitanja u vezi s tim).⁶

Zaključna razmatranja

Iz kratkog pregleda indikator etniciteta, etničkog identiteta i određivanja etničkog kolektiviteta te uvida u neke konkretne slučajeve vidljivo je da su etnicitet i etničko kategorije koje postoje i bitno određuju ljudsko društvo. Odatle i argumenti primordijalističkoj interpretaciji etniciteta. No, iako se, kako kaže Rodolfo Stavenhagen, "uz rod, porodicu i zajednicu, etnicitet ... može smatrati osnovnim principom socijalne integracije" (Stavenhagen, 1991: 13) primordijalizam⁷ "ne objašnjava dinamiku etnogeneze (formiranje etnije kroz vrijeme) niti njenu unutarnju i vanjsku strukturaciju" (isto). Kulturalistički će pristup to pokušati objasniti kulturnom reprodukcijom čijim se mehanizmima definiraju osnovne norme koje strukturiraju život grupe i prenosi etnički identitet s generacije na generaciju. Normativistički pristup objašnjava postojanje karakterističnih etničkih značajki, ali ne i njihovo porijeklo, promjenljivost ni dinamiku etničkih promjena. Strukturalistički pristup određuje etnije kao statusne grupe koje su u asimetričnim odnosima s drugim grupama situiranim u okviru historijski određene strukture (tako se npr. odnosi gvajanskih Indijaca i Afrikanaca uspostavljeni tokom kolonijalnog sustava nastavljaju i u slobodnoj Gvajani). Nametnute razlike koje su rezultat historijskih procesa jačaju kulturne karakteristike grupe (ovakav pristup najbolje odgovara, ali se i ograničava na primjer kolonijalne situacije i imigracijskih društva).

Povezivanje etniciteta sa stratifikacijom neizbježno dovodi i do povezivanja etniciteta s klasom. Marksistička teorija objašnjava odnos između etničkih grupa kao klasni društveni odnos, ona je, smatra Rodolfo Stavenhagen "osnovni instrument za razumijevanje dinamike međuetničkih odnosa u većini poznatih situacija, ali se taj odnos nikako ne može reducirati samo na klasnu komponentu" (1991: 19). Etnički i klasni fenomeni isprepleteni su i mnogostruko međusobno uvjetovani pa bi na njih tako valjalo i gledati.

Neki teoretičari smatraju da do društvene i etničke stratifikacije ne dovode gospodarske razlike, nego se društvo polarizira oko kontrole i posjedovanja političke moći. To onda vodi ekonomskim razlikama i društvenoj i etničkoj stratifikaciji. Podsjetimo se samo da je eksploatacija indigenog stanovništva u kolonijama bila moguća upravo zbog političke moći kolonizatora. (Vidi isto.)

⁶ U međuvremenu rat je probudio neke spoznaje, ali, nažalost, i potvrdio neke hipoteze. Latentni konflikt prešao je u svoj manifestni oblik prerastajući obilježja etničkog sukoba.

⁷ Vidi primjerice pakistansku studiju u kojoj autori ističu da nije bilo ničeg primordijalnog u identitetu indijskih muslimana. Oni su u borbi za nezavisnu državu podredili sve aspekte svog identiteta (koji su potjecali iz teritorija, jezika, kulture) jednome jedinom religiji (Rashid i Shaheed, 1991: 1).

Drugi pak autori drže da ekonomske i političke strukture doduše čine kontekst unutar kojeg izbija i raste etničko pitanje, ali da ne objašnjavaju promjenljivost etničkog fenomena: njegovu različitost u sličnom/istom povjesnom i društvenom kontekstu i njegovu sličnost u različitim kontekstima. Razlog nalaze u shvaćanju da osnovu egzistencije društvenih grupa (pa i etničkih) čine pojedinci i da se tek analizom njihova ponašanja mogu razumijeti grupne akcije. Teorija racionalnog izbora, dakle, ignorira važnost kulturnih i strukturnih čimbenika pa stoga ima ograničeni doseg pri analizi etničkog pitanja. (Isto: 20.)

Kao što vidimo, nema opće teorije, bez obzira koliko bi ona bila apstraktna, koja bi uzela u obzir sve aspekte uključene u sintagmi "etničko pitanje". Uz različite teorijske pristupe kojima se razumijevaju i objašnjavaju konflikti, dominantna orijentacija zadnjih nekoliko desetljeća jest modernizacijska paradigma. Sam izraz modernizacija rodio se na Zapadu pa su tako modernizacija i westernizacija postali gotovo sinonimi. Tako na svojevrsan način to ujedno znači i širenje zapadnjačkog etnocentrizma i uniformiranje ljudskog prostora "zapadnim" načinom proizvodnje i potrošnje. To je donekle i usvajanje modela nacionalne države (a time i opasnosti od gušenja etničkih posebnosti). Već je rečeno da modernizacija podrazumijeva stabilnost i povećanu mogućnost izbora. Predstavljene studije slučaja u neku su ruku potvrdile povezanost modernizacije i etničkog fenomena. Slučaj Belgije upućuje nas na to da postojanje demokratske tradicije omogućuje rješavanje etničkog sukoba (postupno i sporo) kroz institucije civilnog društva (nasuprot tome valja spomenuti primjer Pakistana). No, bez obzira na to, bila ona moderna ili ne, država pokazuje, kako je istaknuo Crawford Young (na skupu u Dubrovniku), "visok stupanj neosjetljivosti za etničke zahtjeve". Državna vlast jest faktor koji je direktno ili indirektno upleten u etničke konflikte. Kako država nije uvijek u mogućnosti nametnuti svoj model nacionalnoga ili multinacionalnog društva to dovodi do dodatnih strateških čimbenika u dinamici međuetničkog konflikta (jedan se odnosi na prirodu i snagu države, a drugi na institucije civilnog društva).

Ako je država demokratičnija, mogućnost je etničkog konflikta smanjena, a ako etnički rivalitet postoji, on se kanalizira radom demokratskih institucija. S druge strane, autoritarni režimi proizvode veću mogućnost etničkog konflikta.⁸ Međutim, postoje i suprotni primjeri. Kurdski oslobodilački pokret u Iranu, Iraku, Turskoj i Siriji koji ima dugu povijest bio je to manje prisutan što je bila veća državna represija. Isto je bilo i u Burmi. U tim slučajevima demokratsko otvaranje sistema oslobodilo je snage koje su bile dugo

8 U Gvatemali građanski se rat zbio u okviru visoko represivnog vojnog ili pseudovojnog režima. Masakr naroda Hutu (1972) u Burundiji izvršili su pripadnici dominantnog naroda Tutsi u sistemu u kojem nije bilo demokratskih institucija.

vremena zatamljivane, a sada se oslobadaju kroz etničke konflikte. Nije ni svaki demokratski poredak slobodan od etničkih konflikata. Neki se održavaju lokalnim nasiljem i separatističkim pokretima (npr. konflikti u Indiji, građanski rat u Šri Lanki, etnoregionalni problemi u Zapadnoj Evropi i Kanadi).

Veća ili manja vidljivost konflikta⁹ ne određuje se samo po kriteriju demokratsko-autoritarno već i po drugim kontekstualnim i strukturnim faktorima.

Uz situacije u kojima modernizacija udaljava ljude od njihovih tradicionalnih zajednica i kultura, pa tako njihovi tradicionalni identiteti nestaju ili se modificiraju, etnički konflikti mogu se izraziti i putem stranačke politike. Članovi etničkih stranaka pripadaju isključivo ili većinom istoj etničkoj grupi koja izražava političke interese samo te određene etničke grupe. Prema prije navedenim situacijama, općenito se može reći da što su institucije civilnog društva u okviru demokratskog političkog sustava razvijenije, postoji veća mogućnost da one usmjere interese i zadobiju lojalnost različitih etničkih grupa.

"Politizaciju" etniciteta, prema riječima Johna Markakisa, jedni vide kao njegovu dominantnu ulogu, a drugi u "etnopolitizaciji" vide čak *raison d'être* suvremenog etniciteta. Može se zapaziti da je etnicitet način političke mobilizacije i u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, suprotno predviđanjima većine suvremenih teorija društvene promjene. Više od toga, etnicitet je čimbenik o kojem se ne može pregovarati kroz uobičajene političke procese i koji smjera da političko natjecanje preokrene u konflikt grupa. No, i oko te teme postoji malo slaganja. Po nekim autorima etnicitet je inherentno konfliktualan pa je zbog toga u pluralnim društvima etnički politički konflikt neizbježan. Po drugima, etnicitet je suvremena varijanta nacionalizma, koja se izražava pojmom "etnonacionalizma". Fredrik Barth (1969) naglašava njegovu fluidnu prirodu i sposobnost prilagodbe društveno-gospodarskim i političkim situacijama. (Vidi: Markakis, 1991.)

U zadnjem desetljeću dvadesetog stoljeća etnički su konflikti i pokreti, na različite načine, postali osnovni elementi političkog života mnogih država posebno zbog toga što niti birokratsko-totalitarne države, niti etnocentričke nacionalne države, niti tzv. ekonomija slobodnog tržišta, nisu bili kadri riješiti osnovni problem sloboda i ljudskog dostojanstva, niti probleme koji su posljedica i dio nejednakosti i nepravdi u suvremenom svijetu. Unutardržavna suglasnost o ustavnom uređenju daje stanoviti stupanj sigurnosti u ljudska prava i pravnu državu. Stvarni problem etnopolitike nadolazećeg razdoblja (prema zaključcima skupa što ih je na svojevrsan način formulirao Crawford Young) bit će problemi kako samoodređenja tako i slabljenja države, a to znači nove odgovornosti međunarodnih sustava.

9 Sam etnički konflikt prolazi kroz različite faze koje zahtijevaju različite razine intervencije. Prva faza je faza ranih upozorenja. Tada je moguće identificirati etničke konflikte ali je nemoguće mobilizirati sredstva za njihovo sprečavanje. U drugoj fazi konflikt poprima jasnu formu. Tada postoji mogućnost upletanja eminentnih osoba i delegacija koje će utvrđivati činjenice. Treća faza je faza rješavanja problema; tada nastaje potreba za uključivanjem treće strane koja dolazi iznutra ili izvana. A ta treća strana definira aktere, program i djelokrug rada i raspravlja o postojećim institucijama i zaštiti manjina (primjerice o dvostrukom državljanstvu). Vojni sukob i nasilje je četvrta faza u kojoj država prestaje biti odgovorna i pouzdana što umanjuje mogućnost mirne transformacije. Tada nastaje nova globalna situacija zbog koje treba uključiti globalnu akciju. Konflikt može biti ublažen ili uklonjen, ali ne i riješen. (Ovo je interpretacija dijela diskusije Kumara Rupesinghea na skupu.)

LITERATURA

- Anderson, Benedict (1990). *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barth, Fredrik (1969). "Introduction", u: F. Barth (ur.). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company, str. 9-38.
- Bockstael, Eric i Otto Feinstein (1991). "Ethnic Conflict and Development: A Belgian Case Study", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 12 str.
- Boudon, Raymond i François Bourricaud (1986). "Modernisation", u: R. Boudon i F. Bourricaud. *Dictionnaire critique de la sociologie*. Paris: PUF, str. 396-404.
- Čičak, Ružica (1989). "Etnicitet i etnički konflikt u južnoj Aziji", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 5, br. 2-3, str. 179-190.
- Diouf, Makhtar (1991). "Ethnicité au Senegal: Introduction et Conclusion", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 9 str.
- Garcia-Ruiz, Jesus (1991). "Ethnicity, History and Conflicts in Guatemala", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 49 str.
- Gellner, Ernest (1987). *Culture, Identity, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamdan, Kamal (1991). "Ethnicité et developpement: Le cas du Liban. Analyse du fonctionnement du système libanais 1943-1975", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 71 str.
- Jackson, Robert H. (1984). "Ethnicity", u: Giovanni Sartori (ur.). *Social Science Concepts*. Beverly Hills: Sage, str. 205-233.
- Komac, M., S. Mežnarić i D. Türk (1991). "Ethnic Conflicts and Development in Yugoslavia: Current State of Research", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 20 str.
- Lemarchand, René (1991). "Burundi in Comparative Perspective: Dimensions of Ethnic Strife", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 18 str.
- Markakis, John (1991). "Ethnic Conflict in Ethiopia and Sudan", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 78 str.
- Mežnarić, Silva (1989). "Nacija i etnos u akciji; etnonacionalizam i njegove paradigme", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 5, br. 2-3, str. 113-121.
- Nandy, Ashis (1991). "Ethnic Conflict: A Report from India", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 45 str.
- Nnoli, Okwudiba (1991). "Ethnicity and Development in Nigeria", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 29 str.
- Orkin, Mark (1991). "Frankenstein's Monster: Ethnicism, Political Development and the Inkatha Project in South Africa", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 12 str.

- Premdas, Ralph (1991). "Ethnic Conflict and Development: The Guyana Case (Preliminary Findings)", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 35 str.
- Puthucheary, Mavis (1991). "Ethnic Conflict and Development in Malaysia", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 42 str.
- Rashid, Abbas i Farida Shahced (1991). "Pakistan: Ethno-Politics and Contending Elites", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 27 str.
- Smith, Anthony D. (1988). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Stavenhagen, Rodolfo (1988). "Ethnocide or ethnodevelopment: the new challenge", u: *Ethnicity Today*. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies (*Revija za narodnostna vprašanja - Razprave in gradivo* 21), str. 61-69.
- Stavenhagen, Rodolfo (1991). "The Ethnic Question: Some Theoretical Issues", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 29 str.
- Stone, John (1985). *Racial Conflict in Contemporary Society*. London: Fontana Press i Collins.
- Tishkov, Valery A. (1991). "The Soviet Empire Before and After Perestroika", *UNRISD Workshop on Ethnic Conflict and Development*, Dubrovnik, 3-6 June. 39 str.
- Vinsonneau, Geneviève (1990). "Psychologie sociale et conflit interethnique", *Migrants-Formation*, Paris, br. 80, str. 17-41.
- Young, Crawford (1976). *The Politics of Cultural Pluralism*. Madison: University of Wisconsin Press.

ETHNIC CONFLICT AND DEVELOPMENT: A REVIEW OF SOME OF THE RESEARCH

SUMMARY

The paper analyses some basic concepts and problems in respect to ethnicity, conflict and development. In the framework of the theory pertaining to ethnicity and modernisation (and development), a review is given of about fifteen case studies presented at a scientific conference, organised by UNRISD within the project Ethnic Conflict and Development. During the conference, held in Dubrovnik in June 1991, studies were presented on (manifest and latent) ethnic conflicts in Belgium, Burundi, Ethiopia and the Sudan, Guayana, Guatemala, India, Jugoslavia, South Africa, Lebanon, Malesia, Nigeria, Pakistan, Senegal, the USSR and Šri Lanka. Although the authors did not have a fixed scheme with which to tackle the diversity of individual cases, all of them attempted to define basic concepts, describe the causes leading to the appearance and expansion of certain conditions, and indicate possible ways of solving ethnic conflicts. Thus this paper also begins with a theoretic framework in which the basic concepts are defined: the ethnic

group, ethnic identity and conflict, modernisation. Special attention is given to objective (language, religion, territory, social organisation, culture, race) and subjective traits (individual group consciousness, internalisation of groups values and symbols, beliefs in common orgine, heritage, traits and a common destiny) pertaining to ethnic identity and the existence of ethnic groups. Ethnic conflict, the consequence of ethnic mobilisation, is shown in five case studies: i.e in the case of five countries (Belgium, Burundi, Guayana, Jugoslavia and Pakistan) with diverse histories, diverse political systems and internal constitutions, with diverse circumstances in which ethnic conflict developed and appeared, and with diverse attempts to resolve it. Examination of these actual cases indicates that ethnicity essentially and permanently characterises human societies, whereas the review of theoretic approaches (primordialist, culturological, normative, marxist and the theory of rational choice) shows that that there is no complex approach to "the ethnic question". In recent decades the modernisation paradigm was often used in studying ethnic conflict. The cases presented indicate a linkage between modernisation and the ethnic phenomenon. It could be generally said (taking into account many specificities) that, in as much as the institutions of civic society are more developed, the chances of obtaining ethnic loyalty shall be greater. The growth of ethnic conflicts, however, shows that contemporary states, whether they be modern or not, have little understanding for ethnic demands. The real problem of ethno-politics in the on-coming period shall be (the authors accept the conclusion reached at the conference in Dubrovnik) - the question both of self-determination and the weakening of states, and this shall mean new responsibilities for the international system.